
DOKUMENTY A MATERIÁLY

PLÁN ŤAŽENÍ CISÁRSKO-KRÁĽOVSKÉHO VOJSKA Z ROKU 1595 A PLÁNY POVOJNOVÉHO USPORIADANIA KRAJINY

ZOLTÁN B A G I

BAGI, Z.: The Plan of Emperor-King Troops Campaign of the Year 1595 and Plans of the Post-War Arrangement of the Country. *Vojenská história*, 3, 10, 2006, pp. 71 – 89, Bratislava.

The author states that thanks to recent research it was possible to reconstruct the succession of events and struggles of Ottoman's and Habsburg's armies in the territory of Hungary were searched of several aspects: József Kelenik dealt with an effect of the military revolution on the 15-Year War, Péter Sahin-Tóth searched French and Lotrin relations of Hungary, Jan Paul Niederkorn introduced a diplomatic background of this war. The first monography of war, issued six years ago, was elaborated by Sándor László Tóth as a result of his scientific work lasting almost two decades. He pointed out that, of course, search of the war and its course is possible also of other points of view. In this contribution the author tried to concentrate on the issue that Hungarian historiography has not answered yet: if the emperor's court had any concept concerning development of the war and if yes, which were principal items or ideas of that plan. Moreover, by his opinion is interesting also an issue how they imagined the post-war arrangement on reconquered or acquired territories.

Military History. Hungary. Emperor-King Troops in the Year 1595.

Spracovanie dejín pätnásťročnej vojny nabralo v ostatných 15 – 20 rokoch na intenzite. Na základe najnovších výskumov sa podarilo zrekonštruovať postupnosť udalostí a boje osmanských a habsburských armád na území Uhorska sa preskúmali z viacerých stránok: József Kelenik¹ sa venoval vplyvu vojenskej revolúcie na pätnásťročnú vojnu, Péter Sahin-Tóth² francúzskym a lotrinským vzťahom Uhorska, Jan Paul Niederkorn³ predstavil diplomatické zázemie tejto vojny. Pred šiestimi rokmi bola vydaná prvá monografia vojny, ktorú spracoval Sándor László Tóth⁴ ako výsledok svojej takmer dve desaťročia trvajúcej vedeckej práce. Samozrejme, skúmanie priebehu vojny je možné ešte z viacerých ďalších stránok. V tomto príspevku by som sa chcel sústrediť na otázku, ktorú maďarská historiografia ešte stále nezodpovedala: či mal cisársky dvor nejakú koncepciu ohľadom vývoja vojny, a ak áno, aké boli zásadné body tohto plánu či predstavy. Okrem toho je zaujímavá aj otázka, ako si predstavovali povojnové usporiadanie na znovudobytých či získaných teritóriách.

Pri výskumoch „dlhej tureckej vojny“ som vo viedenskom Haus-, Hof- und Staatsarchive, v 127. zväzku fondu Allgemeine Akten Hungarica našiel dve spojené listiny napísané v nemeckom jazyku, ktoré mali spoločný nadpis *Vom Prozess des gegenwertigen Veldtzuges*. Ako

---

¹Kelenik 1990. 85-95.; Kelenik 1991. 80-122.

²Sahin-Tóth 2004. 1149 – 1188.; Sahin-Tóth 2004a. 297-304.

³Niederkorn 1993.

napovedá názov, ide o plán vojenskej výpravy roku 1595 a povojnového usporiadania po jeho úspešnom ukončení. Hoci ani na jednom zo spisov nie je žiaden podpis, predsa sa dá zistiť, že autorom oboch je dvorný historik mecklenburského pôvodu, Nicolaus Gablmann.⁵ Dôkazom, že moje tvrdenie nie je len nepodloženým predpokladom, je fakt, že taký istý dokument sa nachádza aj v Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti, aj s nadpisom „Gablmann o udalostiach, ktoré sa udiali pri Ostrihome 6. septembra 1595. Správy a záznamy Nicolausa Gablmanna o vojenských udalostiach v Uhorsku v rokoch 1594/95, najmä o obliehaní Ostrihomu“.⁶ Pri porovnaní rukopisu a štýlu prvého dokumentu s druhým sa jasne ukazujú, že aj tento je dielom dvorného historika. Moje tvrdenie napokon dokladá aj skutočnosť, že Gablmann bol naozaj veľmi plodným odborným posudzovateľom i pisateľom pamätí. Podľa Thallóczyho už roku 1593 pripravoval memorandá a posudky o možnostiach úspešného boja s Osmanskou ríšou. Svoj pamätný spis s dátumom 30. septembra 1594 predstavil v Prahe v marci 1595 pod názvom *Krátke a potrebné poznámky o terajšom vojenskom stave*.⁷ V rokoch 1595 a 1596 posielal pre dvor denné hlásenia o bojoch hlavných cisársko-kráľovských vojsk.⁸ V roku obsadenia Ostrihomu pripravil zoznam o stave vojenských síl, na záver ktorého opäť podporil myšlienku pokračovať vo vojne.⁹ Rok po Gablmannovej smrti bolo vo Frankfurte napokon vydané jeho 79-stránkové dielo s titulom *Mansfeldiana Militia Hungara* o ťažení Karla von Mansfelda z roku 1595.¹⁰

Poznáme aj presný dátum vyhotovenia oboch spisov. V prvom prípade je dátum uvedený v hornom ľavom rohu prvej strany: 14. apríl 1595. Druhý spis síce z exempláru uloženého vo fonde Hungarica chýba, ale je uvedený na odpise dokumentu v Széchényiho knižnici: bol vyhotovený 6. septembra 1595. Typologicky môžeme oba dokumenty zaradiť medzi pamätné spisy (memoáre).

V ďalšom texte priblížim, čo zaznamenal dvorný historik.

Gablmann,¹¹ zdržiavajúci sa v Prahe, vo svojom pamätnom spise zo 14. apríla odporúčal, aby sa v tom roku cisársko-kráľovská armáda rozdelila na dva väčšie celky: na hornouhorskú a dolnouhorskú. Hornouhorská armáda by mala najprv získať Szolnok, ktorý bránil najlepší prechod cez rieku Tisu, a tak by už do polovice bolo zaručené aj získanie Belehradu. Okrem toho, by podľa autora značne poklesol aj strategický význam Hatvanu. Dolnouhorské vojská by museli obľahnúť Ostrihom. Tu bojujúci vojaci – vyzdvihuje Gablmann – sa majú všetkými silami vynasnažiť, aby zmyli hanbu z predchádzajúceho roku a znovudobyli tento prekrásny kraj. Na úspešné dobytie hradu je v prvom rade potrebné obsadiť palánku na parkanskej strane Dunaja, ale nesmie sa zabudnúť ani na Tatu, Pápu a Szentmárton, pretože ich dobytím by sa dalo zabrániť prísunu posíl pre tureckú posádku v Rábe (Győr). Podľa konštatovania pamätného spisu medzi Ostrihomom a Budínom na vysokom kopci vybudovaný hrad Višegrád nijako nemôže ovplyvniť dopravu na Dunaji, preto navrhol, že postačí zničiť kaštieľ na úpätí kopca.

⁴Tóth 2000.

⁵O živote Gablmanna písal Lajos Thallóczy v článku z roku 1896. Podľa toho protestantského Gablmanna pozval František Nádasdy za školmajstra do školy, ktorú zriadil ešte jeho otec v Csepregu. Podľa Thallóczyho predpokladov študoval v rokoch 1590 – 1593 právo na univerzite v Padove, po návrate vstúpil do služieb dvora, ale stály plat vo výške iba 30 zlatých dostával až po 1. auguste 1594. V rokoch 1594 – 1596 bol očitým svedkom vojny a pravdepodobne padol v bitke pri Mezőkeresztes. Thallóczy 1896. 578 – 598.

⁶Oba dokumenty sú v pôvodnom jazyku uvedené v prílohe.

⁷Thallóczy 1896. 581, 584, 598-645.

⁸Thallóczy 1896. 584-598.; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Allgemeine Akten Hungarica (ďalej: HHStA AA H) Fasc.: 128 fol.: 1r.-326v.; Dennik o vojenských udalostiach roku 1596: HHStA AA H Fasc.: 129. fol.: 27r.-224v.

⁹HHStA AA H Fasc.: 128 fol.: 317r.-324v.; Thallóczy 1896. 584-586.; Bagi 1998.49-58.; Bagi 2001. 410-416.; Tieto údaje sú aj v letáku, vydanom cisárskym dvorom s propagandistickým cieľom, ale údaje sa nezhodujú s Gablmannovými. Voelka 1981. 251-252.

¹⁰Gabelmann 1597. 1-79.; Heischmann 1925. 51-52.

¹¹Thallóczy 1894. 584.

Podľa Gablmana by postačilo, keby na splnenie tejto úlohy poslali niekoľko tisíc mužov z tábora pri Ostrihome, pričom na napadnutie palánkov (Raubhauser) v Zsámbeke a vo Vörösvári – ktoré rovnako slúžili na obranu Budína – pokladal za najvhodnejších slobodných hajdúchov a husárov. Tak sa podľa neho Stoličný Belehrad, ako aj Vesprím spolovice dostali do cisárskych rúk. Ak by bol Ostrihom náš, nasledoval by útok na Budín, ku ktorému by boli potrebné obe armády – dolno- i hornouhorská. Prvá by sa sústredila pod Budínom, druhá pod Pešťou.

Pri obliehaní Budína pokladal Gablmann za potrebné, aby sa obsadili alebo zničili aj menšie turecké palánky a strážne miesta, a to preto, aby sedliakov z okolia oslobodili spod osmanského jarma a aby títo mohli zásobovať tábor cisársko-kráľovského vojska. Podľa neho by sa obsadením okolia Budína dosiahlo, že Turci natlačení do budínskeho hradu by mali veľkú núdzu.

Dvorný historik sa zaoberal aj priebehom obliehania: odporúčal vybudovať silné, vysoké, zemou spevnené valy a šance alebo menšie pevnosti. Takto by Osmaní z hradných múrov oveľa menej ohrozili dobývajúcich kresťanských vojakov.

Po obsadení Budína by sa dalo postúpiť pozdĺž Dunaja až ku Belehradu, ale tak, aby sa armáda bez nejakej vážnejšej príčiny nerozdělila pre blízkosť nepriateľa, ale aby zostala vcelku. Pri obliehaní Belehradu bude stáť cisársko-kráľovskému vojsku k dispozícii celé Uhorské pozdĺž Tisy a Dunaja, a preto je bezpodmienečne nutné dobyť Szolnok, Budín a Ostrihom.

Ostatné hrady, ako Temešvár, Lippa, Gyula, Stoličný Belehrad a Szigetvár sa musia v krátkom čase vzdať, alebo bude možné dobyť ich a obsadiť za polovicu nákladov a s polovicou vojska, ak spomenuté tri pevnosti cisársko-kráľovské vojská získajú späť od Turkov.

Gablmann sa ale nezastavil pri dobytí Belehradu. Podľa neho sa cisársko-kráľovské vojská musia presunúť pod Konštantínopol, pretože bez dobytia hlavného mesta Osmanskej ríše niet konečného víťazstva. Úspešným obliehaním by panovník nezískal len celú Európu (Balkánsky polostrov, obsadený Osmanskou ríšou), ale aj veľkú časť Ázie. Ako argument Gablmann uviedol príklad Kartága a Ríma.

Vo svojom pamätnom spise navrhol aj protitureckú spoluprácu nových spojencov – sedmohradského kniežata a jeho vazalov (Valaška a Moldavska), ktorí musia zaútočiť na Bulharsko a susedné provincie, aby oslabili tyranu Turkov a súčasne upevnili svoje vlastné pozície. Spojenectvo s inými kresťanskými krajinami pokladal za možné po vyhratej bitke alebo po prvých výraznejších úspechoch, pričom zdôraznil, že vtedy bude bezpochyby každý kresťanský panovník rád na cisárovej strane.

Obsadené provincie, pevnosti a obyvateľstvo musí zostať najmenej desať rokov vo vlastníctve cisára, čo musí potvrdiť aj zasadnutie snemu. Ináč, ako poukázal autor spisu, je nespravodlivé z hľadiska toho, kto vydal veľké prostriedky, aby mu odobrali úžitok, tak, ako sa to stalo v predchádzajúcom roku pri Fiľakove a iných hradoch, z ktorých ich podriadení odtiahli a zostali tam len pusté kopy kamenia. Na obsadené územia bude potrebné usadiť nemeckých a uhorských jazdcov, ktorých úlohou bude obrana provincie. Takto by ich cisár mohol poslať do boja bez vyplatenia celého žoldu a každý z vojakov by prišiel k slušnej koristi.

V súvislosti s chorvátskymi a slavónskymi vojenskými akciami Gablmann spomenul aj dôležitosť Drávy a Sávy.

Aj obsadenie uhorských miest a pevností je témou spisu. Touto úlohou je potrebné poveriť v každom prípade Uhrov, pretože títo sú v prostredí obyvateľstva oveľa viac obľúbení, než príslušníci hociktorého iného národa. Ako príklad uviedol fiasko Wilhelma von Roggensdorfa roku 1541, keď napriek dohovoru, že pošle Uhrov, poslal do hradu svojich landsknechtov. Nemeckých pešiakov zakrátko odhalili podľa reči a vo vzniknutej bitke ich povraždili.¹²

Dvorný historik zdôraznil, že boje treba podľa možnosti presunúť čo najhlbšie na územie nepriateľa, aby sa provincie a kráľovstvá jeho cisárskej milosti oslobodili spod Turka a svojimi službami a na vojnu potrebnými daňami prispeli k vydržiavaniu vojska.

¹²Magyarország hadtörténete 1985. 172.

Dobyté mestá vo Valašsku, Moldavsku a na iných územiach treba osídliť nemeckými mešťanmi a podľa daností oblasti zapojiť ich do obchodovania. To sa však môže uskutočniť len za podmienky, ak sa tu umiestni aj niekoľko práporov nemeckých vojakov ako strážcov.

Gablman pripomenul, že tak Skander beg, ako aj kráľ Matej Korvín prijímali do svojich vojsk tureckých žoldnierov. Aj on to odporúčal, pričom doložil, že „treba nechať pomáhať tých, ktorí môžu pomôcť. Nech sú bieli alebo čierni“.

Druhý pamätný spis, ako som už spomenul, bol napísaný po dobytí Ostrihomu 2. septembra 1595 a prinášal návrhy na možný ďalší priebeh vojny. V prvom rade si kládol otázku: Ako ďalej? Podľa Gablmanna, zdržiavajúceho sa v tábore pod Ostrihomom, by cisársko-kráľovská armáda, na čele ktorej by stál arcivojvoda Matej, mala obľahnúť Budín. Svoj názor sa snažil podporiť ôsmimi argumentmi. Prvým bolo, že dobytím Ostrihomu sa otvorila možnosť zásobovania početnejšieho kresťanského vojska. Druhým argumentom bolo, že Budín nie je len hlavným mestom Uhorska, ale podobne ako Viedeň alebo Konštantínopol, také miesto, z ktorého by sa dali zásobovať ostatné pevnosti a kaštiele tak peniazmi, ako aj potravinami. Preto, ak sa Budín dostane do rúk panovníka, Turci by vzdali aj Stoličný Belehrad, Vesprím a Palotu, a podobne aj ďalšie sídla begov. Tretím argumentom bolo, že všetci vojvodovia sa vždy snažili obsadiť v prvom rade hlavné mesto nepriateľa. Gablmann uviedol ako príklad nielen Scipia Africana Veľkého a Cézara, ale aktuálne aj Osmanskú ríšu. Spis potom vymenúva, obsadením ktorých hlavných pevností sa ktoré krajiny dostali pod tureckú nadvládu: Konštantínopolu celé Grécko, Belehradu Srbsko, Temešvár a veľká časť Horného Uhorska, Budína Dolné Uhorsko, Rábu napokon všetky pevnosti v rábskej oblasti až po rieku Rábu. V štvrtom argumente sa uvádza, že panovník mal v roku 1595 k dispozícii takú silnú armádu, o akej nikdy nikto v Uhorsku nepočul a tobôž mohol vidieť. V piatom argumente pripomenul príklad obsadenia Fiľakova, Novohradu a Ostrihomu a odhadoval, že Turci už nemajú takú moc, aby to dobytateľov odradilo. Podľa Gablmanna ani jeden hrad nie je taký silný a mocný, aby sa mohol dlhšiu dobu udržať bez podporného vojska. Teda, ak sa dobývanie uskutoční podľa triezvých a premyslených vojenských rád, na dobytie Budína nebude potrebný dlhší čas ako dva mesiace. Šiestym argumentom bolo, že hornouhorské a dolnouhorské vojská stoja tak blízko seba, že ak to bude potrebné, jeden druhému bude vedieť poskytnúť pomoc. Sila oboch vojsk je postačujúca na útok na Budín, resp. Pešť. Siedmy argument spomenul, že tábor je čerstvý a zdravý, nevyskytla sa tu žiadna infekčná choroba. Podľa ôsmeho argumentu v tábore nie je núdza o potraviny, všetkého je dostatok, a takéto šťastie sa nemusí pritrafiť každý rok, ako pripomenul Gablmann.

Dvorný historik zosumarizoval aj protiargumenty napadnutia Budína, ktoré zapísal v siedmich bodoch. Je nebezpečné hlboko sa vŕtáčať na územie nepriateľa; znovudobytie Rábu je dôležitejšie ako obsadenie Budína; cisársko-kráľovskej armáde nie je vyplácaný žold, a preto nebude ďalej zadarmo bojovať; podľa niektorých názorov sú Stoličný Belehrad, Palota, Vesprím a Tata bližšie, a preto by bolo ich obsadenie dôležitejšie; dunajskú cestu stráži Višegrád. Ako nebezpečnú posúdil aj možnosť, ak by sa armáda stretla s nepriateľom, a tak ohrozila oslobodenie Ostrihomu. Napokon, čas už v tom roku dosť pokročil na uskutočnenie takej veľkorysej vojenskej akcie.

Autor spisu sa v ďalšom texte snažil spochybníť tieto argumenty. Podľa Gablmanna prvá výhrada nič neznamená, veď Budín nie je ďaleko od Ostrihomu. Pred začiatkom obliehania by však v každom prípade bolo potrebné poraziť armádu serdára Sinanpašazade Mehmeda, a to v otvorenom boji. Na uskutočnenie tohto plánu navrhoval, aby desaťtisíc jazdcov a rovnaký počet pešiakov z cisársko-kráľovského vojska vytvorilo pri Vörösvári opevnené postavenie. Odtiaľ by mohli sledovať nepriateľa, či sa dá vylákať na bojové pole, alebo by ho mohli napadnúť priamo v jeho tábore. Ak by tento vyčlenený zbor zvíťazil, o čom Gablmann nepochyboval, tak tábory Turkov v okolí Budína, ako i niektoré predmestia by sa dostali do ich rúk. V prípade porážky by sa ľahko mohli vrátiť k hlavnému vojsku.

Odporúčal, aby sa menšie turecké palánky v okolí Budína zničili, a všetkých sedliakov aj s ich majetkom treba presídliť na územie kráľovského Uhorska. Tým sa obmedzia možnosti dodávky potravín Turkom a hlavne by sa znemožnilo zásobovanie hlavného vojska v nasledujúcom roku. Dvorného historika – podľa všetkého – nijak nevzrušovalo odvedenie kresťanského obyvateľstva ani jeho zbadačenie: bol presvedčený, že to, čo „nebudeme vedieť stroviť my, to nestrovi ani nepriateľ“.

Proti druhej výhrade Gablmann uviedol, že obsadením Budína by sa do cisárových rúk dostal aj Ráb. Aby podporil svoje tvrdenie, ukončil svoje odôvodnenie nasledujúcim vtipným výrokom: „Kto chce vysušiť studňu, zavrie buď studňu alebo prameň, pretože Ráb síce znamená mnoho, ale Budín všetko.“

Tretí protiargument ohľadne zameškaného žoldu dvorný historik vyriešil konštatovaním, že celá armáda by sa dala vyplatiť sumou 300 000 toliarov a táto investícia by priniesla niekoľko-miliónový úžitok.

Odpoveďou na štvrtú výhradu bolo, že menšie hrady nasledujú príklad hlavných pevností, a keďže nebrzdia zásobovanie hlavného cisársko-kráľovského vojska, ani prevážanie zásob či už na cestách alebo po vode, je ich obliehanie zbytočnou stratou času. Gablmann odporúčal, aby sa prepadli v zimnom období, pretože vtedy Turci neradi bojujú.

Proti piatemu argumentu, teda proti obliehaniu Budína dvorný historik pripomenul, že opevnenia Višegrádu sú slabé, a keďže hrad je na vrchole kopca, nie je pre plavbu po Dunaji nijakou hrozbou. Podľa jeho mienky je možné tento hrad dobyť za jednu noc. Ako príklad uviedol, že aj Turci obsadili najskôr Višegrád a až potom Ostrihom.¹³

V súvislosti so šiestym argumentom poznamenal, že nemá nijaký reálny podklad, veď predsa Turek nemá šancu poraziť cisársko-kráľovskú armádu, ak táto bojuje usporiadane a disciplinovane.

Nakoniec sa Gablmann pozastavil pri myšlienke, že dva mesiace sú dlhá doba a „tam kde je spolu toľko hláv a ramien, tak nie je nič nemožné, čo je ľudské“. Spoliehal sa na to, že kresťania žijúci v Budíne budú informovať cisársko-kráľovské vojská, a tým pomôžu pri obliehaní. Tomuto všetkému však musí predchádzať úspešná bitka proti tureckým poľným vojskám, po ktorom – ako odôvodňuje dvorný historik – sa srdce a odvaha nepriateľa stratí a Budín je už napoly v rukách kresťanských vojsk. Ako príklad uviedol obliehanie Rábu v predchádzajúcom roku, keď veľkovezír Sinan po víťazstve nad vojskom arcivojvodu Mateja za dva týždne dal vystrieľať na opevnení taký otvor, ktorý mu umožnil prienik. Prečo by sa toto nemohlo stať aj v prípade Budína? – pýta sa Gablmann, čím zdôraznil, že by si kresťania nechali utiecť obrovskú príležitosť, ak ešte v tento rok nenapadnú Budín.

Aj na základe týchto dvoch spisov je nepochybné, že dvorný historik disponoval širokými znalosťami z histórie a dobre sa orientoval aj v udalostiach protitureckých bojov v uplynulých desaťročiach. Samozrejme, vyvstáva tu otázka, či myšlienky, zaznamenané Gablmannom sú len jeho vlastnými názormi, alebo odzrkadľujú dlhodobé stratégie a ciele dvora z roku 1595? Lajos Thallóczy tvrdí, že Gablmann sa počas svojho pobytu v Padove dôkladne oboznámil aj s dobovými vojensko-strategickými písomnosťami. Toto konštatovanie doplnil ešte ďalšou mnohovrstvnou vetou: „Poznáme od neho memorandá a posudky už aj z roku 1593, z čoho usudzujeme, že vojnová rada akceptovala jeho názory a zadávala mu aj poverenia.“¹⁴ Nepochybujem o tom, že dvor Gablmannu skutočne poveroval istými úlohami. Podľa môjho názoru však spis zo 14. apríla a tiež – vzhľadom na niektoré časti – aj spis zo 6. septembra o koncepcii poľného ťaženia a vojenských akciách neodzrkadľoval jeho názory, ale stanoviská, ktoré prijal dvor a riešili perspektívy oveľa ďalekosiahlejšie, než bolo obdobie pätnásťročnej

¹³Iván 2004. 70-71.

¹⁴Thallóczy 1896. 581.

vojny. Samozrejme, niektoré prvky mohol prevziať aj z iných pamätných spisov alebo odborných posudkov.

Strategický plán, zaznamenaný dvorným historikom, nebol vôbec neznámy pre členov Dvorskej vojnovkej rady. Hlavný kapitán hornouhorských vojsk Hans Rueber sa už pri príležitosti viedenských rokovaní v roku 1577 vyslovil vo svojom pamätnom spise, že cisársko-kráľovské vojská by mali napadnúť pri Dunaji Ostrihom, Stoličný Belehrad a napokon Budín, zatiaľ čo dolnouhorské vojská Fil'akovo a Szolnok.¹⁵

Podobne tomu, čo uviedol vo svojom spise zo 14. apríla 1595 Gablmann, Valentín Prépostváry odporúčal vo svojom pláne z 24. januára 1594, že „Najskôr by sa obsadil Ostrihom, aby sa im zobrali sily na vode a tiež most. My (rozumej dolnouhorské cisársko-kráľovské vojsko) by sme sa utáborili pod Hatvanom. Ak by nám Pán Boh dal Ostrihom a Hatvan do rúk, jedna armáda by sa presunula pod Budín, naša armáda by šla pod Pešť, nepochybujem o tom, že ak by ich Pán Boh dal jeho Východu do rúk, z ostatných menších hradov by všetci zutekali (rozumej Turci). Budínske vojsko by muselo ísť dole po toku Dunaja a my by sme sa mali spod Pešte presunúť do Szolnoku, keďže tam je most cez Tisu...“¹⁶ Roku 1594 sa cisárske vojská na základe tohto plánu podujali „ešte pred dozretím jačmeňa“ dobyť Ostrihom a Hatvan, ale neúspešne.¹⁷

V jednom ďalšom pamätnom spise, datovanom 3. januára 1595 a doručenom Dvorskej vojnovkej rade, nachádzame poznámku, ktorá sa veľmi podobá na Prépostváryho plán ohľadom smerovania cisársko-kráľovských vojenských ťažení. Anonymný autor tohto spisu nepovažoval vôbec za správne napadnúť Ráb, ktorý padol v predchádzajúcom roku, keďže tým by kresťania nič nedosiahli, len by stratili mnoho času a zbytočne premárnili peniaze. Naproti tomu odporúčal, aby sa dvoma palánkovými hradmi alebo valmi uzavrela zásobovacia línia pevností pred Viedňou. Koncom jari, keď už je k dispozícii dostatok potravín, nech všetkými silami zaútočia na Ostrihom a Budín, „keďže, ak tieto stratíme, tak Ráb sa bude musieť vzdať“. Autor pamätného spisu – podobne ako Gablmann vo svojom prvom spise – pripomenul, že kresťanské vojská musia najprv obsadiť Pápu a Tatu.¹⁸

Môj predpoklad, že Gablmann vo svojom spise zo 14. apríla zaznamenal predstavy niektorých členov dvora, podopiera aj poznámka na začiatku textu: „keď nepriateľ nie je silný na bojovom poli, s každým vojskom je možné ho napadnúť“. To znamená, že dvor už pred polovicou apríla mal celkom jasno v tom, že Porta sa chystá na potrestanie svojich neverných vazalov (Sedmohradska, Moldavska a Valašska)¹⁹, a teda mieni nasadiť svoje hlavné vojská na bojiská na dolnom Dunaji. To, že sa Gablmann dostal k takýmto dôležitým informáciám, môže znamenať jeho dobrú informovanosť, respektíve vplyv, ale podľa môjho názoru ide skôr o to, že tieto údaje mu dali k dispozícii, aby dôkazmi podopreli plány uvedené v pamätnom spise. Na porovnanie uvediem, že Juraj Thurzo, neskorší palatín, 3. mája 1593 napísal v liste svojej manželke Alžbete Czoborovej, že „o Turkoch sa s istotou tvrdí to, že sa do Sedmohradska ponáhľajú aj títo z tunajších pevností“.²⁰

Prvé strategické kroky opísané v pamätnom spise uskutočnila cisársko-kráľovská armáda ešte v tom istom roku. Roku 1595 podľa „odporúčania“ Gablmannu rozdelili kresťanskú armádu na dve časti: dolnouhorská sa pod vedením Karla von Mansfelda vypravila na obliehanie Ostri-

¹⁵Geöcze 1894. 515.

¹⁶Plán jagerského kapitána Valentína Prépostváryho, 24. január 1594. *Hadtörténeti Levéltár, Török kori Iratok Gyűjteménye* (Vojenský Archív, Zbierka tureckých písomností), č.1594/2. Por. : Tóth 2004. 9.; *Magyarország hadtörténete* 1984. 213

¹⁷Tóth 2000. 147-153.; Bánlaky 1940. 117-122.

¹⁸„... dann wann diese hin sein, muß sich Raab nothwendig ergeben...“ Österreichisches Staatsarchiv Wien, *Kriegsarchiv Alte Feldakten* (ďalej: KA AFA) 1595-13-1.

¹⁹Bostanzáde Mehmed efendi, sejhüslám vo svojom telhise z januára či februára 1595, navrhol sultánovi Muradovi III., aby začal akcie proti Valašsku, Moldavsku a Sedmohradsku. Dávid-Fodor 1983. 283.

²⁰Thurzove listy 1876. 145.

homu, ktorý bránil Budín.²¹ 2. septembra sa napokon obrancovia pevnosti vzdali. Hornouhorské vojsko s takmer 22 000 mužmi pod velením arcivojvodu Maximiliána v polovici októbra zaútočilo na Szolnok, ale tento počín nebol úspešný.²² Bolo by však mylné tvrdiť, že dvorskí vojenský radcovia vytvorili svoj tohoročný vojenský strategický plán na základe predstáv dvorského historika, ešte aj za okolností, že by tento skutočne v Padove bol hlbkovo naštudoval vtedajšie vojenskostrategické umenie. O skutočnom postavení Gablmanna pri rozhodovaní napokon vypovedá aj to, že jeho spis pripravený 6. septembra v ostrihomskom tábore už nemal žiaden vplyv, aj keď sa naozaj snažil o presadenie pokračovania vojenských operácií.

Fakt, že údolie Dunaja a Budín znamenali pre Dvorskú vojnovú radu strategický primát, je dobre pozorovateľný aj v neskoršom období. Ríšsky pokladník Zacharias Geizkofler vo svojom hlásení cisárovi a uhorskému kráľovi Rudolfovi II. 11. januára 1597 – podobne ako Gablmann – odporúčal súčasne napadnúť Budín i Szolnok.²³ Zo zápisu z vojenského rokovania, ktoré sa uskutočnilo 12. a 13. decembra 1600 vo Viedni, vyplýva, že väčšina zúčastnených, okrem vyslancov zo Štajerska, nepreferovali znovudobytie Kaniže, ktorú stratili v tom istom roku, ale za dôležitejšie pokladali obľahnutie Budína. Na podporenie svojho názoru použili ten istý argument, ako použil pred piatimi rokmi Gablmann: Obsadenie Budína bude pre Turkov znamenať zároveň aj stratu ostatných hraničných hradov v Uhorsku.²⁴ V súlade s touto koncepciou sa v priebehu pätnásťročnej vojny cisársko-kráľovská armáda niekoľkokrát pokúsila o znovudobytie Budína spod Turkov – ako napríklad roku 1598, 1602 a 1603, ale ani v jednom prípade nebola úspešná.²⁵

Strategické pozície údolia Dunaja, Budína a Belehradu posudzovala Dvorská vojnová rada aj v 17. storočí rovnako ako to bolo v spomenutých pamätných spisoch – a podotknime, že aj u Gablmanna. Ak sa pozrieme na priebeh oslobodzujúcej vojny, zistíme, že Karol Lotrinský a Dvorská vojnová rada – na základe plánov, ktoré vypracoval Raimondo Montecuccoli – aj o takmer sto rokov neskôr, v počiatkovej fáze oslobodzujúcej vojny, usmerňoval hlavnú cisársko-kráľovskú armádu podľa podobných strategických plánov, ako pred storočím poznamenal vo svojich dvoch spisoch Gablmann: roku 1683 obľahli a napokon dobyli Ostrihom, roku 1685 Nové Zámky, 1686 Budín a nakoniec roku 1688 Belehrad. Menšie hraničné hrady na území Uhorska dali pod blokádu, a tak ich obrancov prinútili vzdať sa. Ako príklad môžeme uviesť dobytie Jágru roku 1687, Stoličného Belehradu roku 1688, Szigetváru roku 1689, Kaniže roku 1690, Oradey roku 1692 a pevnosti Gyula roku 1695.²⁶

Ani Gablmannova poznámka zo 6. septembra, podľa ktorej „cez zimu sa môže stať všeličo a stráviť osem dní na bojisku nie je nemožné, najmä ak nepriateľ k tomu nejaví žiadnu chuť“, nebola pre členov Dvorskej vojnové rady neznáma. Počas pätnásťročnej vojny bolo vypracovaných viacero odborných expertíz, podľa ktorých sa jednak zo strategického, ale aj z finančného hľadiska²⁷ odporúčalo, aby dvor držal poľné vojská v službe aj v zimných a jar-ných mesiacoch, ktoré sa ináč považovali za „mŕtvé“ mesiace, teda nevhodné na vedenie vojny. Tieto vojská by mohli začať určité manévry už pred príchodom hlavného osmanského vojska

²¹Strategickú dôležitosť Ostrihomu pri obrane Budína potvrdzuje fakt, že aj v mierových rokoch tu Osmanská ríša udržiavala viac ako tisícčlennú posádku. Hegyi 1995. 82., 91.

²²Tóth 2000. 168-176.; Bánlaky 1940. 144-172.

²³Müller 1901. 244.

²⁴Tu však musím poznamenať, že počas rokovaní v Schottwiene, ktoré sa uskutočnili medzi arcivojvodami Ferdinandom a Matejom v novembri 1600, vystúpili štajerskí vyslanci s návrhom, aby z hľadiska ich bezpečnosti v nasledujúcom roku namiesto dobývania strategicky dôležitého hradu Kaniže (ktorý sa do osmanských rúk dostal v októbri 1600) napadli cisársko-kráľovské vojská Budín a potom v nasledujúcich mierových rokoch nech vymenia tieto dve pevnosti. Kelenik 2005. 336-339. O viedenských rokovaníach pozri aj: KA AFA 1600-12-7

²⁵Tóth 2000. 288-292., 345-365.; Bánlaky 1940. 272-274., 371-380., 398-411.

²⁶Czigány 2004. 152-153.; Varga 1986. 64-228.

²⁷Bagi 2005. 211-234., Heischmann 1925. 27-50, 101-105, 109-111.

– v zime alebo skoro na jar. Aj Prépostváry bol presvedčený, že boje treba začať ešte pred dozretím jačmeňa – teda pred aprílom – s cisársko-kráľovským vojskom rozdeleným na dve časti.²⁸ Podobne rozmýšľal aj Geizkofler²⁹ v januári 1597, ako aj Karl von Liechtenstein vo svojom návrhu z konca jesene roku 1601.³⁰ O mesiac neskôr, teda v máji, odporúčali začať ťaženia v nasledujúcom roku účastníci vojnovnej rady, ktorá zasadala vo Viedni 12. a 13. decembra 1600.³¹ Vo všeobecnosti bol za začatie vojenských operácií aj autor spisu datovaného na 3. januára 1595,³² rovnako aj autor expertízy zostavenej vo februári 1602, ako aj plán Svätej Ligy, ktorý bol iniciovaný pápežom Pavlom V., hoci tu musíme podotknúť, že tento odporúčal v tomto termíne zaútočiť na Bocskayho.³⁴

Okrem spomenutých odborných názorov považoval cisársky dvor vydržiavanie stálej armády v zbroji za dôležitý argument aj pri svojich rokovaniach s ríšskymi stavmi ohľadom protitureckej pomoci. Na rokovaní ríšskej rady v Rezne (Regensburg) 20. decembra 1597 v predloženej propozícii panovníka tento žiadal, aby sa odhlasovala konštantná suma, z ktorej by sa postavila stála armáda na boj proti Turkom, tá by neslúžila len niekoľko mesiacov, ale päť rokov, a to tak v zime, ako aj v lete. Predkladatelia návrhu na podopretie svojej žiadosti ako príklad uviedli Čierny pluk Mateja Korvína. Cisárska strana bola presvedčená, že týmto by sa dalo dosiahnuť, aby boje pokračovali aj v tých mesiacoch, v ktorých nepriateľ nebol schopný vstúpiť do bojov väčšou vojenskou silou, veď nedokázal zásobiť svojich vojakov potravinami, nehovoriac o krmive pre kone a ťavy. Popri tom by sa dali ušetriť veľké výdavky, ktoré vznikali a neustále aj stúpali vďaka stále zvyšujúcej sa tarife pri opakovanom verbovaní vojska, za jeho výzbroj a výstroj, či za rozpustenie.³⁵ Roku 1603 na ríšskej rade, ktorá rovnako zasadala v Rezne, vo svojej propozícii žiadal panovník pomoc pre stálu armádu určenú na protitureckú vojnu na základe rovnakých argumentov.³⁶

Hoci myšlienka zo spisu zo 14. apríla, že cisársko-kráľovské vojsko by sa nemuselo zastaviť až do Konštantínopolu, kde by obsadením mesta ukončila osmanskú nadvládu, vyznieva trochu fantasticky, nebol Gablmann jediným, komu napadla. V 16. a 17. storočí pripravovali plány na vyhnanie Turkov z Európy pápeži, panovníci, diplomati, politici, vedci i humanisti.³⁷ Z nich by som vyzdvihol dva, v ktorých ich autori pripravili konkrétne plány na dobytie hlavného mesta. François de La Noue vo svojom diele *Discours politiques et militaires* z roku 1597 uviedol, že obrovská flotila a armáda, ktorá by mala vzniknúť zo spojenectva celej kresťanskej Európy, v štvrtom roku protitureckej ofenzívy by mal obľahnúť Konštantínopol a dobyť ho. Tento plán mal veľkú odozvu, v druhej polovici 17. storočia sa k nemu vrátili aj maršal Turenne a francúzsky teológ Chavigny.³⁸

O storočie neskôr, roku 1682, sa francúzsky kapucín Michel Febre obrátil s výzvou na kráľa Ľudovíta XIV. Predostrel, že v rovnakom čase by mali Habsburgovci zahájiť ofenzívu v Uhorsku, poľský kráľ by mal zaútočiť smerom k Čiernemu moru, Benátky na grécke ostrovy a španielsky kráľ cez severnú Afriku a Dardanely na Konštantínopol.³⁹

²⁸Plán jágerského kapitána Valentína Prépostváryho, 24.1.1594. Hadtörténeti Levéltár, Török kori Iratok Gyűjteménye, č. 1594/2. Porov.: Tóth 2004. 9.; Magyarországi hadtörténet 1984. 213.

²⁹Müller 1901. 244.

³⁰Heischmann 1925. 34, 39.

³¹KA AFA 1600-12-7.

³²KA AFA 1595-13-1.

³³Heischmann 1925. 43.

³⁴Vocelka 1981. 232-233.

³⁵Cisárska propozícia, 1597. HHStA Mainzer Erzkanzler Archiv (ďalej: MEA) Reichstagakten (ďalej: RA), Fasc. 95.a Fol. 80r.-81v.; Heischmann 1925. 106.

³⁶Cisárska propozícia, 1603. HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 543r.-545r.

³⁷Bóka 1983. 83-101.

³⁸Bóka 1983. 90.; Sz. Jónás 1983. 109-110.

³⁹Bóka 1983. 97-98.

Aj v oboch Gablmannových spisoch – zo 14. apríla i 6. septembra nachádzame návrh, aby sa menšie palánky v okolí Budína zničili, a sediaci spolu so svojimi statkami by sa mali presídliť na územie kráľovského Uhorska. Tým by Turci prišli o možnosti zásobovania a osmanská hlavná armáda by zostala bez potravín. Táto myšlienka nebola neznáma ani pražskému dvoru. Spustošenie obsadeného územia navrhol na jar 1566 panovníkovi Maximiliánovi II. aj Lazarus Freiherr von Schwendi, hornouhorský hlavný kapitán v závere svojho plánu ťaženia proti Osmanom. Návrh však pre protesty uhorských hlavných kapitánov prepadol.⁴⁰ Roku 1577 na veľkom viedenskom vojenskom rokovaní hornouhorský hlavný kapitán Hans Rueber už navrhol, aby vystaňovali obyvateľstvo z obsadených území a zničili vyľudnené oblasti, ale tento návrh posúdili ako nezrealizovateľný.⁴¹ Gablmann vo svojom návrhu z 30. septembra 1594 vyšiel s tým, aby sa na územie kráľovského Uhorska vystaňovalo obyvateľstvo žijúce na území medzi Budínom a Belehradom a potom sa toto územie zničilo.⁴² Toto sa aj zrealizovalo. Počas pätnásťročnej vojny sa počet srbského obyvateľstva v stoliciach Ráb a Komárno značne zvýšil, keďže ich sem postupne presídľovali po ozbrojených akciách Mikuláša Pálffyho v rokoch 1596 až 1598. Okolie Ostrihomu, ktoré sa stalo bojiskom a oblasť okolo toku Dunaja po roku 1595 zaľudňoval novovymenovaný ostrihomský kapitán Pálffy presídlením obyvateľstva z dedín okolo Starého Budína (Óbuda) a Budína, ako aj – neraz násilným – presídlením Srbov, ktorí sa dostali do početnej prevahy⁴³ v stoliciach Baraňa, Tolna a Fejér.⁴⁴ Nepokladám však za pravdepodobné, že by tento plán Mikuláša Pálffyho vznikol na základe Gablmannových návrhov. Podľa môjho názoru dvor počas pätnásťročnej vojny pokladal už za nevyhnutné definitívne vyriešiť túto otázku, ktorá sa pravidelne objavovala a vracala už od roku 1566. Potvrzuje to aj fakt, že podľa spisu, vyhotovenom na už spomenutej vojenskej porade v decembri 1600, sa rovnako objavuje požiadavka zničenia dedín v okolí Budína a Szigetváru, a to najneskôr v zime alebo skoro na jar, ako aj podpálenie mosta pri Eszéku, aby sa sťažilo zásobovanie hlavnej tureckej armády.⁴⁵

Tie tri odseky Gablmannovho spisu zo 14. apríla, ktoré sa zaoberajú vojenskou a civilnou správou oslobodených území, môžu byť taktiež odrazom predstáv dvora. Na to poukazuje fakt, že vo všetkých troch prípadoch sa o storočie neskôr zrodil prekvapivo podobný návrh. Pamätný spis navrhoval, aby dobyté oblasti, hrady a obyvateľia zostali najmenej 10 rokov v područí cisára, a túto podmienku musí prijať aj krajiný snem. Vysvetľoval to tým, že by bolo nespravodlivé, ak by zobrali úžitok od toho, kto hradil všetky výdavky. O storočie neskôr, v lete 1684, predostrela Dvorská komora Leopoldovi I., aby od Osmanov vydobyté oblasti, ktorými mohol panovník slobodne disponovať, dostal do rúk štát, aby mohol hradiť všetky ďalšie výdavky spojené s vojnou. Tie časti, ktoré ich majiteľ vlastnil aj počas ich okupácie, sa majú síce ponechať v rukách majiteľa, ale úžitok z nich by až do uzavretia mieru mala vybrať komora.⁴⁶

Odpoveď na plán uhorských stavov o obsadení oslobodených území vypracoval arcibiskup Leopold Kollonich 22. augusta 1689 pod názvom „*Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn*“. Reformný návrh vypracoval spolu so subkomisiou, ktorá vznikla na podnet panovníka ešte v predchádzajúcom roku. V kapitole Camerale konštatovali, že svetským vlastníkom panovník nie je povinný vrátiť pôdu, keďže ich znovuzískanie stálo nemalé financie. Napriek tomu vracanie majetkov autori reformného návrhu odporučili, za podmienok, že ak si niekto nárokuje niektorý majetok, musí preukázať opodstatnenie svojho nároku, musí zložiť sľub vernosti pa-

⁴⁰Pálffy 2004. 387-395.

⁴¹Geöcze 1894. 515.; Pálffy 2004. 388-389.

⁴²Thallóczy 1896. 618-619.

⁴³Szakály 1991. 22-25.

⁴⁴Pálffy 2004. 395-396.; Pálffy 2000. 176-177; Takáts 1903. 533-534.; Jedlicska 1897. 592-593.

⁴⁵KA AFA 1600-12-7.

⁴⁶H. Pálffy 1937. 477.

novníkovi, musí znášať náklady spojené s majetkom a nakoniec musí vyplatiť tzv. „výkupné za zbrane“.⁴⁷ Panovník roku 1690 poveril Kollonicha vedením Neoaquistica Comissie, ktorá mala za úlohu zhodnotiť znovudobyté územia na základe Einrichtungswerk-u.⁴⁸

Gablmannov spis zo 14. apríla navrhol – hoci len v hrubých obrysoch – aj vytvorenie vojenskej hraničnej strážnej línie: na znovudobyté územia by bolo potrebné usadiť nemeckých a uhorských jazdcov, ktorých úlohou by bola obrana provincie. Panovník by tieto zbory mohol zaviazat' k vojenskej službe bez vyplácania celého žoldu, pričom každý z jazdcov by prišiel k slušnej koristi. Ani tento nápad však nie je originálom od dvorského historika, pretože už v časoch Žigmunda Luxemburského a Mateja Korvína sa srbskí utečenci – za rôzne protislužby – dočasne využívali ako vojenský sedliaci.⁴⁹

Na usporiadanie znovudobytých území dal návrh aj palatín Pavol Esterházy 3. apríla 1688. Podrobne sa v ňom zaoberal aj reorganizáciou obrany krajiny. Podľa jeho názoru by bolo potrebné vyslať na obranu novej hraničnej línie 12 000 uhorských a 12 000 nemeckých a chorvátskych vojakov, tak, aby každý národ bol pod velením svojho vlastného hlavného kapitána.⁵⁰ V tom istom roku uhorskou stavovskou komisiou vypracovaný tzv. Uhorský Einrichtungswerk zopakoval palatínov názor.⁵¹ Esterházyho návrh prijala a zopakovala aj Kollonichova subkomisia v kapitole *Einrichtungswerk Militare* z roku 1689.⁵² Dvorská vojnová rada však v deväťdesiatych rokoch položila základy celkom novej koncepcie obrany hraníc, ktorá sa výrazne odlišovala od názorov stavov. V zmysle novej koncepcie vytvorili strážnu líniu, ktorá bola riadená priamo z Viedne. Vojakov nového obranného systému – okrem nemeckých plukov slúžiacich v hradoch – tvorili srbskí, vlašskí a chorvátski utečenci z osmanských teritórií, ktorí výmenou za svoje služby dostali výsady na pôdu.⁵³

Dvorný historik vo svojom spise zo 14. apríla navrhol aj to, aby sa do dobytých miest v Moldavsku, Valašsku a iných oblastiach usadili nemeckí mešťania, ktorých treba podľa daností regiónu zapojiť do obchodovania. Liechtenstein vo svojej už spomenutej expertíze z konca jesene 1601 spomenul, že ak by sa zabezpečilo zimné ubytovanie a zásobovanie vojska, mohli by sa v hraničnej oblasti založiť nemecké kolónie.⁵⁴ Podobne ako Gablmann, aj slávny kameralista Johann Becher chcel dosiahnuť hospodársky vzostup usídlením nových obyvateľov, teda podporou rastu počtu obyvateľov.⁵⁵ Kollonichova subkomisia v kapitole *Einrichtungswerk Politicum* na základe návrhov Bechera sa taktiež prikláňala k návrhu zaľudniť spod Turkov oslobodené územia, najmä nemeckými katolíkmi. Okrem hospodárskych aspektov mali autori plánu na zreteli aj to, aby sa mohli spoľahnúť na vernosť väčšiny novousadeného obyvateľstva, a tak vytvorili podmienky pre pokojné vládnutie.⁵⁶

Fakt, že na riešenie verejnej aj vojenskej správy znovudobytých území vznikali koncom 16. storočia rovnaké návrhy ako o storočie neskôr, poukazuje na to, že radcovia na pražskom i viedenskom dvore sa zaoberali možnosťami a problémami, ktoré sa dali očakávať po vyhranej vojne. Takéto predstavy a úvahy spísal aj dvorný historik.

Gablmann vo svojom pamätnom spise spísanom v ostrihomskom tábore 6. septembra – okrem častí, ktoré boli totožné so spisom zo 14. apríla – sa neštítal pri odôvodnení potreby útoku na Budín ani toho, aby popri mnohých správnych pohľadoch nevykreslil aj falošný obraz

⁴⁷Varga 1991. 451., 461., 471.; Mayer 1980. 46-47.

⁴⁸Varga 1991. 481-482.; Kalmár 1991. 489-491.; R. Várkonyi 1978. 247.; Magyarország története 1989. 95-96.

⁴⁹Pálffy 1996. 168.; Pálffy 2000. 174.

⁵⁰Varga 1991. 456-457.; Iványi 1971. 151.

⁵¹Soós 1991. 510-511

⁵²Mayer 1980. 45-46.

⁵³Pálffy 1996. 208-209.; Czigány 2004. 177-179.; Rothenberg 1970. 79-83.; Magyarország története 1989. 98.

⁵⁴Heischmann 1925. 35.

⁵⁵Varga 1991. 453-455.

⁵⁶Varga 1991. 454., 465., 478-481.; Mayer 1980. 41.; Kalmár 1991. 492.

Vojenská história

o stave dolnouhorského cisársko-kráľovského vojska. Podľa neho v tábore nebola žiadna nákazlivá choroba, zásobovanie potravinami bolo dobré, na vyrovnanie nevyplatených dlhov na žoldoch by postačovalo 300 000 toliarov. Dvorný historik akiste pozabudol, že začiatkom augusta v preplnenom tábore vďaka nedostatočne pochovaným mŕtvolám a horúcemu počasiu, ako aj neuspokojivému zásobeniu, zúrila nákaza, ktorej podľahol aj zástupca hlavného veliteľa Karl von Mansfeld.⁵⁷ Tento stav sa ani neskôr nezlepšil. Gianfrancesco Aldobrandini, ktorý velil pápežským pomocným vojskám, v liste Cinziuvi Aldobrandinimu, pápežskému štátnemu tajomníkovi 28. septembra 1595 napísal, že kresťanské vojsko sužoval hlad a nákaza si aj naďalej vyberala svoju daň.⁵⁸

Ani vyplatenie vojakov sa nepodarilo vybaviť, darmo prišiel Bartelomeo Pezzen do tábora aj so 77 000 rýnskymi zlatými: „toto ani najmenším vojskám nestačí, hoci už v podstate všetko rozdali,“ napísal vo svojom spomenutom liste Gianfrancesco Aldobrandini.⁵⁹

Pokračovanie ťaženia sa neuskutočnilo. Je síce pravdou, že niekedy v polovici septembra talianske jednotky vedené Aldobrandinim a Vinzenzom Gonzagom, kniežaťom Mantovy, obsadili Višegrád, ale k obliehaniu Budína už nedošlo.⁶⁰

Z pamätného spisu Gablmanna sa dozvedáme, že na cisársko-kráľovskom dvore hodlali vybojovať vojnu s Osmanskou ríšou na základe serióznych strategických plánov. Popri tom vznikali aj predstavy o povojnovom usporiadaní na dobytých územiach. To všetko potvrdzuje tie novšie vyslovené názory, podľa ktorých v období pätnásťročnej vojny mala uhorská protiturecká vojna na cisárskom dvore prvoradú a nad všetko ostatné nadradenú dôležitosť.

Preložila Tünde Lengyelová

---

⁵⁷Bagi 1998. 30.; Gömöry 1891. 659.; Istvánffy 1962. 388.

⁵⁸List pápežského generála Giovanni Francesco Aldobrandiniho Chinchio Aldobrandinimu, pápežskému štátnemu tajomníkovi 28.9.1595. Veress Endre: A tizenöt éves török hadjárat oklevéltára. I. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Porov.: Bagi 1998. 46.

⁵⁹Tamže.

⁶⁰Tóth 2000. 176.; Iván 2004. 90-91.; Bánlaky 1940. 170.

Príloha

Uložené: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Allgemeine Akten Hungarica
Fasc.: 127. Fol.: 47r-55r.
pamätný spis zo 6. septembra 1595 je uložený aj v:
Országos Széchenyi Könyvtár Budapest
Kézirattár
OSZK V. 41/10-1964

47r.
No. 24
Gestellt, den 14 Aprilis A[nn]o [15]95

1595

Vom Process deß gegenwertigen Veldtzugs

Die Zeitt, vndt gelegenheit ist gulden: drumb kheines zuverliren, furnemlich in Vngerlandt Zu dieser Zeitt. Belanget den Krigßgewalt Zu Eroberung deß Landts anzuwenden. Dieweil aber die Rom[ische] Khay[serliche] M[ajestä]t vnser allergnedigister herr, Zwey Veldtlager, in Ober vndt Nider hungarn Zuhalten eillens:

Ist diese Regl in gemein Zuhaltten?

Das alle Macht nach diesen Zweihen Wasser Teysa, vndt Thonaw hinab Zuversuchen, furnemlich, wan der feindt nicht stark im Veldt, von Jedem Veldtheer, khan angriffen werden.

Die Ober Hungarn khönten Erstlich Zolnok hernehmen, welche einige Vestung den güldenen Pass der Teysa verhindert. Vndt wan diesesHauß eingenommen, So ist Grichsweissenburgkh halb gewonnen, vndt Hadvan wirt wenig schaden.

Mittlerweil sollen die Nieder Hungern Auch Gran belagern, vndt dieweil die Mauren schon gefellet, vndt mit andern KriegßInuentionen, tag vndt Nacht drob sein, damit der vörige Spoth erleschet, vndt d[a]ß schön Landt erobert wurde, Zue guetem Anfang solle das Blockhauß Coccorn, d[a]ß erst sein: Ohn welches nichts Zurichten,

47v.

Im Anzug soll man Tottes, Papa vndt S[ankt] Martensberg nicht vergessen, sondern mit Eroberung den Pass der RaaberTurckh[en] schliessen.

Zwischen Graan vndt Ofen, ist ein vestes Schloß, auf einen hohen Perg Blindenburgkh, genant, Welches den Pass der Thonaw, nicht verhindern khan, allein vnten ist ein Castell: das mueß Zerstöret werden, Vndt khan geschehen, von etzlichen gar wenig Taussent Mann, weil man vor Graan liegt. Darzue gehören auch die Raubhaußer Sambuc, vndt Veroswar: dazue die freyen heyduckhen werden das besser thuen, vndt neben etzlichen hussarn darinnen: der Weissenburger vnd Vespriner Turckhen halben Zulassen.

Ist Gran vnser, so ist die Offenstadt Zum negsten, bey welcher Belagerung alle Zwey Krißßheer sollen ohn alles Mittl, Zusammen khommen. Vndt lagert sich das Nider hungarische auf jener seitten der Thonaw, vor Offen: das ander gleichsfals vor Pesst.

In der Belagerung soll das müessige Krißsvolckh ein feyren, sondern sich vmb die negsten kleinen Turkischen Castellen, vndt Wachthäuser, vberal vleißig annehmen, damit der Paursmann von Ihnen befreihet: alle notturfft den Lager Zuführen. Vndt d[er] feindt in der großen Vestung zusammen getrieb[en], an aller notturff mangl leidte.

48r.

Vor Offen, Wolte Ich wunschen: hohe, starckhe mit Erden ausgeschüttete Plockheußen von oben Zu der feindt von den Maurn getrieben, den Sturmendten Christlichen Krigßleuthen, weniger schadet. Sonsten werden Sie sich dermaßen vergraben, das man genug, mit Ihnen wirt Zuschaffen haben: Wir Marggraff Hannßen von Brandenburgkh A[nn]o 42 wieder fahren.

Von Offen führet vnß die guldene Thonaw, nach Griechsweissenburgkh, vndt soll hinfort das Krigßheer, nicht mehr, ohne große vrsachen getheilt werden, von wegen der nehe deß Feindts: sondern alzeit beyeinander verpleiben: Zue dieser Belagerung, wirt gantz hungerlandt, viel helffen, Vndt auf der Teysa nit weniger, alß auff der Thonaw. Drumb das einige Zolnock, an Commoditet[er], Offen vndt Gran, nit weichet Hoc ter repeto, et inculco.

Die andern Vesstungen, alß Temesuar, Lippa & Jula, Stuelweissenburgkh, Sigeth etc. die mueßen sich entweder in kurzen ergeben, oder khönnen mit halben vncosten, vndt Volckh Alzeit belagert, vndt erobert werden, dan mitt diesen Zweye flüßen ist allen Turcken In hungarn vberal die rechte Handt, vndt alle hoffnung deß Succorß abschnietten.

48v.

Nach Grichsweissenburgkh ist Constantinopl Zum negsten, vndt was dazwischen liegt, mueß sich Im durchzug ergeben, dieweil das Landt ... vndt kheine Vesstungen verwahret. Ohn Constantinopl ist nichts, oder gar wenig gewonnen: mit demselbigen aber ganz Europa, vndt groß theil Asia erhalten. Dan alhie isz Belli sedes, vndt sizen die grauen Köpff, welche die andern hendt, vndt füeß regiren. Ein Exempl sey vnß Carthago: vndt wir Teutschen vor Alters, bey den Römern selbst, gleichsals auch Roma, mit welcher Eroberung das Regiment, vndt Ihr ganze Macht Zerstöret. Man soll dem feindt nach dem Herzen greiffen, vndt der Regirenden Köpff nicht vergessen, mit welcher Vntergang das Spiel gewonnen.

Der Turckh hatt diese Regl meisterlich practiciret, vndt thuets nach heutiges tags: drumb gleich auf gleich, ist wertht, vndt Krigß Mennisch.

Komet der Turckh mit großer Macht heraus, so mueß man Ihme den Kopff bieten, Sonsten ist alle p[re]paration imperfect, vndt vergebens: Wer sagt, das Er nicht stehet, der thuet vnrecht.

In deme wir in Hungern mit dem feindt zuschaffen haben, soll der fuerst in Siebenpürgen, mit seinen consorten, die Bulgarey vndt benachbarte landter, mit Raub vndt brandt angreifen,

49r.

damit durch solchen Ernst der Turkische Tyrann geschreckt, mit großen sorgen seine Macht Zuthailen, werde gezwungen.

Die Bundtneißen mit außlentischen Potentaten khönnen füglich geschehen, nach erhaltener Veldtschlecht, vndt gutem Anfang vndt wir Teutschen mueßen vberal die Ersten sein, vndt den andern gueth herz, vndt gemueth machen: Ist khein Zweifel, das alle Christliche Potentaten darnach gern werden helffen, vndt das vbrige mit außmachen.

Eroberte Lendter Schlösser, vndt Einwohner sollen auf das wenigste Zehen Jahr, Ihr Röm[ischen] Khay[serlichen] M[ajestä]t mit allen nuzungen verpleiben, vndt nachfolgendt in einem Allgemeinen Landtag denselbigen, so Rechtmeßige Zusprüch darzue haben, nach erkentnis werden Zugestellt. Sonsten ists nach Allen rechten vnbillich: das wer den vncosten mueß thuen, soll der Nuzung beraubt werden, wie vorm Jahr, mitt Filleck vndt andern Heußern geschehen, welches vnder thanen von andern entzogen, vndt der bloise Steinhauffe Ir Röm[ischen] Khay[serlichen] M[ajestä]t verplieben.

Man soll nicht vergessen, Teutsche vndt Vngarische Reutter per colonias, in die Eroberte Landschafften Zusetzen. Welchs ist ein einiges Mittl, das Landt Zuerhaltten, vndt khan

49v.

Ir Röm[ischen] Khay[serlichen] M[ajestä]t viel taussent derselbigen ohn alle vnkosten in das Veldt schicken, vndt Meniglich darneben guete Beutte vberkomen. Man nur an vernunffigender ordnung khein Mangl erschiene.

Belanget Crabbaten vndt Windtisch Landt, So sein die Fluß, Trag vndt Saw, fur allen hoch Zuhalten, vndt billich nachzufolgen.

Was fur Practica hin vndt wieder in Hungarn mit den gehueldeten in Städten, vndt Vesstungen furgehen, sollen nur durch hungern, endlich in das werckh gesezet werden, Welche mehr favor, bey den Einwohnern haben, Alß der andern Nation kheine. Vndt dieses vbersehen, hatt vervsachet, das der von Roggendorff die Offenstadt, nicht hatt eingenommen, Indeme Er Teutsche, fur Hungarn ohne Zweiffel Ehrgeiz halben, durch ein eröffnetes Pörtlein eingelaßen. Aneederer Exempl sein mehr.

Ists müglich, soll der Krieg, in deß feindts landt, Je tiefer, Je besser, auß Teutsch, vndt Vngerlandt transferirt werden, damit Ir Röm[ischen] Khay[serlichen] M[ajestät]t Khönigreiche von dem Erbfeindt befreihet, Ihrer Haußwirtschafft, treulich könten pflegen, vndt mitt darreichung notwendiger Contribution

50r. das Krigßheer helffen erhalten, dan: Leuth verlorn, Nichts verlorn: Landt gewonnen, ist alles gewonnen.

Was fur Städter, in der Muldaw, vndt Walachey auch sonsten anderswo vberweltiget, die sollen, wir müglich, mit Teutsch[er] Purgschafft, vndt Regenzen, auß viel erheblichen Vrsachen ersezet, vndt allerley Handtierung, nach deß ortts gelegenheit, angeordnet werden. Welches khan geschehen, nach rechtem vernunfftigen Krigßbrauch: mit einsezung ezlicher fändl Teutscher Soldaten, dessen großes aufnehmen, von stundt an gesehen wirt: Im widerwertigen ist, kein Bestendnheit Zuhelffen.

Der Siegreiche Heeldt Scanderbeg vndt Khönig Matthias in hungern haben offft Turckhen, mit Ihrer Besoldung, mitt großen nuez gehabt. Das vermeldt Ich auß Zweyerley Vrsachen: Erstlich, d[a]ß auch mit Turckh[en] Practica anzustellen.

Fur d[a]ß ander: das Sie auch nach beschaffenheit der Sachen, von vnß khönten besoldet, vndt Zu vielen nuzlich gebraucht werd[en]. Wer sich der Verretherey besorget, hatt zu viel herz, vndt Zu wenig Gehirn. In gemein deß Vatterlandts anliegen, soll man helffen laßen, Wer helffen khan, Er sey weiß, oder schwarz.

Was mehr Zubedenckhen, Ist anderstwo angezeigt.

50v.

(Spis zo 6. septembra)

Vngerlandt ist vesst, an Männer vndt Maurn: das ist, an Krigßvolckh, vndt stattlichen Vesstungen, die am Pass der wasserflueß gelegen, das ganze Landt salviren.

Vier flueß sein deß Hungerlandts Wasser: Thonaw, Teyß, Saw vndt Trag. Mit welchen, das ganze Landt beschlossen, vndt nach welchen Wasserstrom von dem feindt contra airsum aqua, alle Impresa furgenommen, Vndt derohalben vielmehr von Eur F[ürstlichen] D[ur]chlauchtigisten] alß gluckhseeligen, großmuthiger, ...erfahrenen General Veldt Obersten, una cum cursu aqua sollen angestellt, vndt verrichtet werden. Graan, ist Gott Loeb, auß deß feindts Rachen gerissen. Wohin weiter auß?

Auff die Offenstadt, auß nachfolgendten Vrsachen.

Erstlichen: deß gewaltigen Paß halben, durch welches vorthail alle notturfft dem Christlichen Krigßheer khan Zugeführet werden.

Darnach, so ist nit Allein die Hauptstadt inHungern, Sond[er]n auch auf dieses mahl, nit weniger, alß Wien, vndt Constantinopl Belli sedes: auß welchen Alle fursehung An Munition, geldt, vndt dergleichen auf die andere Vesstung vnd Castellen geschehen, Drumb ist gewieß, wan die Ofenstadt, Im Ihr Röm[ischen] Khay[serlichen] M[ajestät]t Handten were. Das Weisenburgkh, Hadwan, Vesprin, Pallotta sich mueßen ergeben, Sintemal Sie Ihr provision: Bezahlung:

51r.

Obrigkeit von Ofen gehabt, vndt Khaine vnd[er]schiedliche Begschafften geben nichts auß.

Zum dritten, Ist von allen gewaltigen Krigßfursten probirt, das: Wan Sie vmb Landt, vndt Leuth, sich angenommen, vor allen dingen (wan nur der Paß nicht gesperrt) die Hauptstadt Zugezogen, wie solches der Scipio Affricanus, wieder die Carthaginenser: Caesar wieder die

Römer selber, vndt Zue vnsern Zeitten, der Turckh in allen seinen Veldtzügen Maisterlich gebraucht. Mitt Constantinopl ist Griechenland darauf gangen: Mit Grichischweissenburgkh, das Rassenlandt, vndt Temeßwar großer theil Oberhungern: Mitt Offen Niederhungern: Mit Raab, alle Andere Granizen biß auf die Raab. Vndt machet auff Teutschlandt seine Raittung von der Wienstadt. Das Ihme Gott nicht Zulassen wirt.

Zum Vierten, Ists nicht ein geringes, das Röm[ische] Khay[serliche] M[ajestä]t ein so statliches ansehenliches Krigßvolckh im Veldt hatt, dergleichen Zuuor in Hungern, nie gehört: vielweniger gesehen. Drumb brauche man die Leuth weil man Sie haben khan, vndt fahr die Sachen mitt vernunfft vom höchsten an, so khans nicht fehlen.

51v.

Die funffe vrsach ist: das heuher der Turckhen grosse Macht, nicht Zugewartten, welches den belagerten das Herz nehmen wirt, wie solches vor Filleck, Novigrad vndt Jezt Alhie vor Gran gespührt.

A[nn]o 42 hatt Marggraff Hanns im Namen deß H[eligen] Römischen Reichs Offen belagert, vndt ist auß forcht deß Turckischen ankhomendten Heeres, vnuerrichter Sachen, wider abgezogen, In Summa, Es ist khein Vesstung so starckh: so gewaltig, Sie mueß vntergehen, wan khein Entsazung verhanden, Vndt wan die Belagerung recht, mit vernunfftigem Krigßrhat angestellt: Zway Monath ist ein lange Zeitt, Offen Zugewinnen, Mitt welchem, das vbrig alles Zuerhalten: Wer von höchsten Spieler hatt nie verlorn. Wie solches der furtreffliche Annibal bezeugt.

Zum Sechsten Ist auch zubedenckhen, das baide Heer: das Oberhungerische, vndt dieses gar nahe, Vndt wans vonnöthen Eines dem andern gueten beystandt khönte laisten.

Pesst wil besonders, vndt Ofen auch besonders belagert sein, Jezundt ist dieses Lager auff baide starckh genueg. Die Welchen vor Pesst vndt das vbrige vor Offen: Welche Krigßmacht nicht alle Jahr Zufinden.

Zum Siebendten, Ist ein großes, das Gott Lob, d[a]ß Lager frisch, vndt gesundt, vndt kheine Innerliche, seuliche krankheit, wie zuuor Alzeitt eingerissen.

52r.

Endtlich, Ist khein Mangl an Profiant, Sondern alles heüffes was einer begehrt, Zufinden. Welche gluckhselicheit nicht alle Jahr Zufinden. Ich geschweig, deß frölichen Krigßmanns, der Immerforth: nicht begehrt, lang im stinkhendten Veldt lager Zuverpleiben. Dagegen findten sich Andere, die Alles wiederrathen, vndt fuhren ein, die gefahr, das wir vnß so tief nahe bey vndten in deß feindts landt begeben.

Zum Andern, Sagen Sie, das nach Raab vngewonnen. Welchs Hauß mehr, alß Offen.

Zum dritten Ist das Volckh vnbezahlt vndt in kheinen weg auß diesem lager, ohn geltt fortzuführen.

Zum Vierdten Ist Weissenburgkh, Pallotta, Vesprin, Todtes neher vndt nothwendiger.

Zum funfften Ist die straßen an der Thonaw mitt Vizzegrad gesperrett.

Vber dieses ists gefährlich nach Eroberter Vesstung mitt dem abgennatten Lager dem feindt, so gar desperat, Im freihen Veldt begegnen vndt das gewiße mitt dem vngewißen, im gefahr sezen.

Endlichen, ist die Zeitt Spath im Jahr: Anderwortt: das Erste ist nichts, dan Graan vndt Ofen, gleich nahe vndt nicht mehr vor Offen, alß Gran, Zugewartten, wie solches

52v.

deß feindts lager vndt gehabte Krigßbrüstung außweissett, darnach wer Ihm nicht von Anfang getrawet, dem feindt, Im freyen Veldt mit einer Schlacht Zubegegnen: der Laße nur Belagerung Pleiben, wie solches der vernunfft gemehß vndt Erfahrung bezeügt. Drumb sag Ich also: Ist der feindt imVeldt an dem Orth, da die Belagerung anzufahren, So mueß man von der Schlacht anfahren, vndt die Köpff, auß dem Veldt heben, Welche nicht wöllen die Thüer, Zue der Vesstung öffnen. Dargegen khomet der feindt, nach der angefangenen Belagerung, so ist gar nit

rathsamb, das lager Zuverlässen, vndt dem feindt im Veldt offensive Zubegegnen, Sondern ist genueg, das man defensive seiner erwartte, damit kheine Zerrüttung in der Belagerung geschehe wie solches newlich den 4. Augustj A[nn]o 95 Alhie vor Gran, von Ir F[ürstlichen] Du[rch]lautigisten] Zu Mansfeldt seligen, gethan. Daher folgt: das ehe man d[a]ß Lager von dannen, nicht anderstwo transferirt, biß nicht der feindt, so vor Offen in Veldt geschlagen. Welches khan auf disen weg beschehen. Nemlichen: das Zehen tausent Pferdt, vndt souiel Zu fueß hinunterführe, vndt weil Veroswar verlaßen, Aldorten, in eil ein Schanz: oder Wachthauß deß Paß halben aufwerffen, vndt mit nothwendigen Veldtstucken

53r.

versehendt dem Turckischen Lager Zusezen, Ob Sie irgendt inn d[a]ß Veldt gelockht, oder im Lager vberfalln werden: das oroth vnd Zeitt, baldt Zeichen wirt vndt khomet Einer dem andern im gesicht so heits: seze nach. Der feindt khan Menschlicher Vernunft nach, gegen vnsern Reuttern, vndt Knechten, nicht bestehen. Vndt Ob er schon in die Stadt hinein weichet, So ist das Lager, sambt der Vorstadt vnser, vndt die negste besste Schanze gewonnen.

Bestehet Er Im Veldt, vndt das Gott verhüete vnß Zuruckh triebe, So haben wir in der nehe, Veroswar, vndt nach demselben dieses Lager Zum bessten Im welches wir vnß khönnen rejteriren vndt andere Vortheil gedenckhen, dan nicht weniger kunst im fliehen, alß streitten vndt wil so viel Eines alß das ander mit gleicher ordnung geschehen.

Vber dieses ist wol Zubedencken, das wan d[er] feindt gar auß dem Veldt in die Ofenstadt vor vnß verruckhte, das Alle Turckische klaine Castellen verheeret, vndt die Paurn weit, vndt brait vmbhero sambt Ihren Haab vndt Guettern sollen weggeführt vndt hiraußen an gewiße orth, außgethailt werd[en], damit dem feindt auf d[a]ß Zukhonfftige Jahr, All[en]

53v.

hinterschlüpff vndt Profiantt entzogen sein großes außlendtisches Volckh Zuerhalten vnmüglich. Vnd giebt mir nichts Zuschaffen, das Sie Christen sein, dan bey mir diese Regl billich: was wir nit khönne genießen das soll der feindt auch nicht verzehren, Vndt were dieses vorm Jahr geschehen, So wurden Jzundt, die in Vesstungen wenig Zum bessten haben. Schließe derhalben also, das ohne vorgehendte Schlacht vnndt Eroberung deß Jezigen Offener Veldtlagers furzunommen, Wan aber dieser hauffen gewinnet, ist Zuberathschlagen, was weiter zuthuen, vndt ist auch Alles mueglich.

Auf das ander andtworte Ich das mit Offen, vndt Thonawstrom auch Raab gewonnen, darnach wer der Krieg auf ein Jahr angesehen, So ists vonnöthen, das negste brennendte Hauß zulöschen, Jzundt aber ist nicht der Krieg vmb Raab vndt Todtes, sondern vmb d[a]ß hungarische, vndt Constantinapolitanische Reich angefahren, vndt mueß ein Belagerung der andern die Handt geben, biß das gluckhseelige endt erfolget. Wer einen Brunn wil außschöpfen, der verstopfft die Röhr, oder Prunnquell. Der Im Raab gar viel vndt Offen vor alles.

54r.

Auff das dritte, Ist Geldt, nicht Wortt vonnöthen, vndt Zweiffel auch nicht, d[a]ß auch dieser Mangl werde in kurzen erstattet werden: Mitt dreyemahl hundertt tausent vndt weniger Thaler, ist der ganze Lärm gestillet vndt wirt auff viel Million nuz erfolgen.

Zum vierdten, Mag die Castellen sein, minarumgentium folgen der haubt Vesstung nach, Vndt weil deren khein Profiant, das Zu wasser vndt Zue landt verhindertt ist auch mit Ihnen nichts mehr, alß die Zeitt verlorn. Im Windter khan auch viel geschehen, vndt acht tag, Im Veldt Zupleiben, nit vnmüglich, der feindt dagegen hatt darzue schlechten luest.

Belangendt Zum funfften, Vizegrad ist an Ihme selbst, khein Paßhauß, dan es gar Zu hoch gelegen: den Raisendten auf der Thonaw nichts schadet, wan das vnterste schlechte Castell hinweg: das in einer Nacht ohn gefahr Zuerobern: Marusch gegen vber ist gar offen, vndt giebt alle stundt ein Schanz. Der Turckh hatt dieses wargenommen, vndt wie er Gran belegert, ist Vizegrad nach vnser

54v.

gewesen, Nicht desto weniger, ist Er von Offen fortgezogen vndt nach izlichen Jahr das Schloß Vizzategrad erobert, vndt Mittler weil Am Thonaw Paß khein verhinckniß gehabt.

Die Sechte Eniredt ist, dem ansehen nach gar schön Aber Im fundament nichts, Vndt solle vnß die vorstehende gefahr von dergleichen Impresen abmahnen, So ist gar nichts anzufahren, dan vberal vnglückh Zugewartten: Ein Krigßfuerst thue was Ihme gebührt vndt er wartte was Ihme gefellich. Das ein ordentliches Volckh Zue Roß vndt Zue fueß sich khönte wider einen vnordentlichen, vndt großen Hauffen in das Veldt begeben, Vnndt menschlicher vernunft nach, weil Er Ihme weiter nicht vbermannedt obsiege, ist nicht zuzweiffeln, Es sey dan das Einer an Gott, vndt Ihme selbst vortzage. Das dem Ernstlichen eiffer, vndt Krigßkunst Zuwieder.

Im allen Namhafften Veldt Schlachten hatt der kleine Hauffe den grossen vberwunden, Vndt hatt der Turckh gegen vnß Christen, wann das Veldt ordentlich bestellet, nie obgesiegett.

Letzlich ists mitt der Zeit, khein geringes, aber Zway Monath, ein lange Zeit, Vndt wo soviel tausent Köpff vndt handt beysamen, ist nicht vnmüglich, was menschlich.

55r.

Zue diesem, Ist ein großes, das in Offen gar viel Christen, die heraus werden Kuntschafft geben: das viel Zeit verkurzet vndt soll ein Namhafftiges Treffen vorhergehen: ist daß feindt-herz vndt mueth hinweg, vndt halb gewonnen.

Sinan Bascha hatt in Vierzehen tagen Raab (den 9 Septemb[ris] sein alle Pasteyen noch gantz gewesen) nur mitt vndergraben, Zue dem Sturm gebraucht! Warumb wir auch nicht Offen, dessen höche, wie Zue Graan, nicht Zubesorgen.

Aber, sagt Einer: Man mueß alhie Zuuor bawen! Andwordt: das ist hochnottwendig. Das ganze Lager aber solle darumb nicht feyren, weil arbeit genueg verhanden.

Darnach wirt dieses Jahr nit alles erbawet werden: Ist genueg den anfang Zumachen, vndt die eußersten Bruestwehrn Zurichten.

Dieses were Zuwunschen, das mitt gegenwertiger beschaffenheit, der feindt auß dem Veldt getrieben, vndt hernach auff die große vndt kleine Vespungen so viel es sich thuen laße, Zuegezogen wurde. Vndt ehe dieses geschehet, ist das Lager schwerlich Zuendern vndt das grosse vorthail auß den Hendten zugeben.

LITERATÚRA

Bagi 1998 = Bagi Zoltán: Esztergom 1595-ös visszavétele a töröktől. Diplomová práca, JATE Szeged, 1998.

Bagi 2001 = Bagi Zoltán: Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. Hadtörténelmi Közlemények 2001/2-3. 391-445.

Bagi 2005 = Bagi Zoltán: A Német-római Birodalom és a Magyar Királyság kapcsolatai a 16-17. század fordulóján. Különös tekintettel a birodalmi gyűlésekre és a császári-királyi haderő szervezetére a tizenöt éves háború időszakában. Doktorská dizertácia. Budapest, 2005.

Bánlaky 1940 = Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIV. rész. Budapest, 1940.

Bóka 1983 = Bóka Éva: Európa és törökök. Világtörténet 1983/2 83-104.

Czigány 2004 = Czigány István: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe. 1600 – 1700. Budapest, 2004.

Dávid-Fodor 1983 = Dávid Géza – Fodor Pál: Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából. I. rész. Hadtörténelmi Közlemények 1983/2 278-296.

Gabelmann 1597 = Gabelmann, Nicolaus: Mansfeldiana Militia Hungara. Frankfurt, 1597.

Geöcze 1894 = Geöcze István: Hadi tanácskozások az 1577-ik évben. Hadtörténelmi Közlemények 1894. 502-537., 647-673.

- Gömöry 1891 = Gömory Gusztáv: Esztergom vár bevétele 1595-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* 1891. 462-481., 648-677.
- Hegy 1995 = Hegyi Klára: *Török berendezkedés Magyarországon*. Budapest 1995.
- Heischmann 1925. = Heischmann, Eugen: *Die Anfänge des Stehenden Heeres in Österreich*. Wien, 1925.
- Istvánffy 1962 = Istvánffy Miklós: *A magyarok történetéből*. Prel.: Juhász László. Poznámky a úvod vypracoval: Székely György. Budapest 1962.
- Iván 2004 = Iván László: *A Visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig*. Visegrád 2004.
- Iványi 1971 = Iványi Emma: Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezésével kapcsolatban. *Levéltári Közlemények* 1971/ 1. 137-162.
- Jedlicska 1897 = Jedlicska Pál: *Adatok erdödi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552-1600*. Eger 1897.
- Sz. Jónás 1983 = Sz. Jónás Ilona: François de La Noue „Politikai és katonai értekezései”-ről. *Világtörténet* 1983/2 105-112.
- Kalmár 1991 = Kalmár János: *A Bánság berendezése az Einrichtungwerk alapján*. *Századok* 1991/ 5-6. 489-500.
- Kelenik 1990. = Kelenik József: *A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában*. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről. *Hadtörténelmi Közlemények* 1990/3. 85-95
- Kelenik 1991. = Kelenik József: *A kézi lőfegyverek jelentőség a hadügyi forradalom kibontakozásában*. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények* 1991/3. 80-122.
- Kelenik 2005. = Kelenik József: *Egy végvidék születése*. A Kanizsa ellen vetett végek kialakulásának története 1600 – 1601. In: *Az értelem bátorsága*. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Ed. Hausner Gábor. Budapest, 2005. 311-357.
- Magyarország története 1989 = Magyarország története 1686 – 1790*. I. kötet. Ed.: Ember Győző, Heckenast Gusztáv. Budapest 1989.
- Magyarország hadtörténete 1984 = Magyarország hadtörténete két kötetben*. Ed. Liptai Ervin. I. kötet A honfoglalástól a kiegyezésig. Ed. Borus József. Budapest, 1984.
- Mayer 1980 = Mayer, Theodor: *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*. Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage. Sigmaringen 1980.
- Müller 1901. = Müller, Johannes: *Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597*. In: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg*. Achtundzwanzigster Jahrgang. 1901. 155-262.
- Niederkorn 1993. = Niederkorn, Jan Paul: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg” Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Wien, 1993.
- Pálffy 1996 = Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*. *Történelmi Szemle* 1996/ 2-3. 163-219.
- Pálffy 2000 = Pálffy Géza: *A tizenhatodik század története*. Magyar századok sorozat. Budapest 2000.
- Pálffy 2004 = Pálffy Géza: *Elképzelések a török hódoltság elpusztításáról a XVI-XVII. században*. In: „Quasi liber et pictura” *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*. Budapest 2004. 387-401.
- H. Pálffy 1937 = H. Pálffy Ilona: *A kamarai igazgatás bevezetése a töröktől visszafoglalt területeken*. In: *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. Budapest 1937. 474-488.
- Rothenberg 1970 = Rothenberg, E. Gunther: *Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522 bis 1881*. Wien-München 1970.
- Sahin-Tóth 2004. = Sahin-Tóth Péter: *Lotaringia és a tizenöt éves háború*. *Századok* 2004/5. 1149 – 1188.

Vojenská história

Sahin-Tóth 2004a. = Sahin-Tóth Péter: Egy lotaringiai nemes a „hosszú török háborúban“: Georges Bayer de Boppard. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Monumenta Historica Budapestiensia XIV. Ed.: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Budapest, 2004. 297-304.

Soós 1991 = A pozsonyi rendi bizottság tervezete. Az ún. „Magyar Einrichtungswerk“ Prel.: Soós István. Századok 1991/ 5-6. 500-516.

Szakály 1991 = Szakály Ferenc: Szerbek Magyarországon – szerbek és magyar történelemben (Vázlat) In: A szerbek Magyarországon. Ed.: Zombori István. Szeged 1991. 11-50.

Takáts 1903 = Takáts Sándor: Telepítések Esztergom vidékére a XVI-ik század végén. Századok 1903. 531-536.

Thallóczy, 1896 = Thallóczy Lajos: Gabelmann Miklós császári hadi történetíró emlékezete. Történelmi Társulat, 1896. 577-645.

Thurzove listy 1876 = Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. I. kötet. Budapest 1876.

Tóth 2000 = Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

Tóth 2004 = Tóth Sándor László: Esztergom 1594.évi sikertelen ostroma. In: A végvári dicsőség nyomában. Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról. Ed.: Kiss Gábor Ferenc és Kruppa Tamás. Szeged 2004. 7-25.

Varga 1986 = Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában. Magyar História sorozat. Budapest, 1986.

Varga 1991 = Varga J. János: Kollonich Lipót és az Einrichtungswerk. Századok 1991/ 5-6. 449-489.

R. Várkonyi 1978 = R. Várkonyi Ágnes: Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról. Budapest 1978.

Vocelka 1981 = Vocelka, Karl: Die politische Propaganda Kaiser Rudolf II. (1576 – 1612). Wien., 1981.